

TEORETICKÝ POHĽAD NA ZÁKLADNÉ POJMY KRÍZOVÉHO MANAŽMENTU Z VOJENSKO-BEZPEČNOSTNÉHO HĽADISKA

THEORETICAL VIEW OF BASIC TERMS OF CRISIS MANAGEMENT FROM THE MILITARY AND SECURITY PERSPECTIVE

Radoslav IVANČÍK¹

SUMMARY:

The significance and importance of system of crisis management grows continually with rising of frequency, range and negative impacts not only natural disasters and industrial catastrophes, but also with number of bigger or smaller interstate and ethnic, religious or social intrastate conflicts or crisis, which directly threaten lives and property of citizens, and simultaneously, an environmental, social, economic or security environment in affected regions or countries. Considering the above mentioned facts, the growth of asymmetric security threats and still more intensive participation of armed forces in various crisis management activities, an author, in the article, deals with basic terms of crisis management and points out the importance of enhancement of crisis management tools from the military and security point of view.

KEYWORDS: crisis, crisis management, security, threats, armed forces, conflict, impact.

ÚVOD

Vývoj ľudskej civilizácie je už od jej vzniku poznačený množstvom vojen a rôznych druhov konfliktov a sporov, a to nielen v rámci ľudskej spoločnosti, ale aj rozporov medzi prírodou a aktivitami človeka. A tak nielen nesúlad medzi politickými, ekonomickými, bezpečnostnými alebo inými záujmami ľudí, štátmi, skupinami či jednotlivcami, alebo nesúlad medzi ľudskou činnosťou na jednej strane a životným prostredím na druhej strane, ale i samotná príroda a prírodné javy (prírodné katastrofy) sú zdrojom kríz, ktoré sa viac či menej negatívne odrážajú na vývoji ľudstva.

Novák a kol. v tejto súvislosti uvádzajú, že krízy vyvolané vlastnou činnosťou človeka sú postupne stále častejšie a intenzívnejšie, a výrazne negatívne ovplyvňujú prírodné procesy [1]. Keďže konflikty (vojny) a prírodné katastrofy vždy existovali, existujú a aj v budúcnosti budú existovať, pojem kríza je neoddeliteľne spojený s celou dobou existencie ľudstva [2].

1. KRÍZA A MEDZINÁRODNÁ KRÍZA

Samotný výraz kríza pochádza z gréčtiny (krísis) a je odvodený od slova „krino“, ktorý sa používal ako výraz pre konečné, neodvolateľné rozhodnutie typu alebo – alebo, napríklad výhra alebo prehra, život alebo smrť, či úspech alebo neúspech. Zároveň vyjadrovalo naliehavú potrebu, pociťovanie neistoty, hľadanie záchrany alebo zabránenie nešťastiu. Pôvodne sa využíval najmä pri súdnych procesoch, v ktorých vrcholil spor, dochádzalo k jeho obratu – k lepšiemu alebo horšiemu, a následne smeroval k rozhodnutiu → odsúdený alebo oslobodený. V medicíne bol výraz kríza používaný pre obdobie, ktoré predchádzalo výraznej zmene v pacientovom zdravotnom stave, a to buď v smere jeho uzdravenia alebo úmrtia.

V latinčine výraz kríza (crisis) vyjadroval kritický, kulminálny bod. Používal sa tiež najmä v medicíne, pričom vyjadroval zložitú obdobie, kulminujúci stav priebehu ochorenia. Objavoval sa aj v teológii, kde vyjadroval posledný súd. Postupne s rozvojom ľudskej civilizácie prevzali tento pojem do svojich

¹ Radoslav Ivančík, plk., Ing., Odbor rozpočtu a financovania (J-8), Generálny štáb Ozbrojených síl SR, Kutuzovova 8, 832 47 Bratislava, e-mail: radoslav.ivancik@gmail.com

jazykov ďalšie národy. Výraz kríza sa tak začal, okrem medicíny, práva či teológie, používať i v ďalších oblastiach života spoločnosti, a to najmä v politike, ekonómii a psychológii. Označoval hlavne obdobia alebo časové úseky, počas ktorých dochádzalo k zmenám zo stability na nestabilitu alebo z istoty na neistotu.

V súčasnosti sa pojem kríza používa s najväčšou pravdepodobnosťou vo všetkých sférach spoločenského života. Je zavedený nielen v politickej, ekonomickej, hospodárskej, bezpečnostnej, vojenskej alebo lekárskej terminológii, ale bežne sa s ním stretávame aj v jednotlivých odboroch kultúry, sociálnych alebo prírodných vied, a tiež v oblasti techniky či životného prostredia. V neposlednom rade je pomerne často spájaný s inštitútom manželstva, rodiny a výchovy detí, ako aj ľudského života alebo psychiky jednotlivca.

Napriek tomu definovanie pojmu kríza nie je jednoznačné. V Slovníku cudzích slov (2001) je kríza definovaná ako prechodný stav prekonávajúci ťažkosti, nedostatok alebo ako kritický stav [3]. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (1989) je kríza definovaná o niečo podrobnejšie, ako stav vrcholného napätia, rozhodujúci okamih, po ktorom nastáva obrát (vyvrcholenie konfliktu, pooperačná kríza, kríza v dramatickom diele, a pod.), alebo ako ťažká, zlá, zhoršená situácia (politická, hospodárska kríza, bytová kríza, a pod.) [4]. Podobnú definíciu možno nájsť v elektronickom Lexikóne slovenského jazyka [5].

Jurčák a kol. uvádzajú, že kríza je slovo gréckeho pôvodu, ktoré vyjadruje ťažký, prechodný stav, vrcholné obdobie prekonávajúce najväčšie ťažkosti; nedostatok, úpadok a pod.; v politickom význame ako pád vlády v dôsledku mimoriadnej situácie, alebo vtedy, keď parlament vysloví nedôveru vláde [6].

Podľa Šimáka kríza predstavuje rozhodný okamih alebo časový úsek, po ktorom môže nasledovať zásadná zmena vo vývoji daného deja, procesu alebo systému. Je to okamžitá zmena kvality systému a zložitý, ťažko prekonateľný a nebezpečný stav alebo priebeh dejov v živote spoločnosti, v prírode, v činnosti technických prostriedkov alebo v technologických a technických procesoch, ktorého negatívne dôsledky môžu vážne ohroziť ich funkciu, prípadne i existenciu. Zároveň sa tento termín používa ako všeobecné označenie všetkých krízových javov [7].

Podobne definuje krízu i Zaplatinskij (2009), podľa ktorého kríza predstavuje rozhodný okamih alebo časový úsek, po ktorom môže nasledovať zásadná zmena vo vývoji daného systému. Je to nebezpečný stav, ktorý narušuje stabilitu fungovania spoločenských, prírodných a iných systémov, a tým ohrozuje plnenie ich funkcií. Ak sa kríza nerieši, môže prerásť do katastrofy a/alebo likvidácie daného systému [8].

Vojenský terminologický slovník OS SR uvádza dve definície krízy. V prvom prípade charakterizuje krízu ako situáciu vážneho narušenia fungovania určitého systému, ktorá si vyžaduje adekvátne rozhodnutie a riešenie. V medzinárodnej politike sa tým chápe hraničný stav, ktorý môže vyústiť do konfliktu, alebo ako výbuch neočakávaných udalostí a nepriateľských akcií ohrozujúcich prioritné hodnoty. V druhom prípade chápe krízu ako incident alebo situáciu obsahujúcu hrozbu voči SR, jej obyvateľom, ozbrojeným silám, majetku alebo životným záujmom, ktorá sa vyvíja rýchlo a vytvára podmienky takej ekonomickej, politickej, diplomatickej alebo vojenskej dôležitosti, že si vyžaduje angažovanie ozbrojených síl [9].

Doktrína pre plánovanie a vedenie spoločných operácií SVD 30 (B) definuje krízu ako incident alebo situáciu obsahujúcu hrozbu pre SR a jej obyvateľov, ozbrojené sily, majetok alebo životné záujmy, ktorá sa vyvíja rýchlo a vytvára podmienky takej ekonomickej, politickej, diplomatickej alebo vojenskej dôležitosti, že si to vyžaduje zaangažovanie ozbrojených síl [10].

Z pohľadu NATO, ad hoc pracovná skupina expertov definovala krízu ako národnú alebo medzinárodnú situáciu, v ktorej existuje hrozba pre prioritné hodnoty, záujmy alebo ciele. Aj keď táto definícia nie je oficiálne uznaná Alianciou, je dostatočne komplexná na to, aby pokryla všetky typy kríz, ktorým môže Aliancia čeliť, alebo pri ktorých môže asistovať [6].

Krejčí v súvislosti s vyššie uvedeným uvádza, že slovo kríza patrí k najpoužívanejším výrazom postmodernej doby, čo však značne devaluje jej hodnotu. V podmienkach vytvárania rovnováhy prostredníctvom mocenských tlakov a protitlakov je podľa neho akákoľvek podoba krízy zákonitým prejavom fungovania súčasného sveta. Preto sa aj slovo kríza stalo tak široko používaným výrazom pre narušenie pokoja, stability či zmätok, a zároveň univerzálnym pojmom pre označenie neporiadku a rozporov v globálnej sfére [11].

Ako vyplýva z vyššie uvedeného, používanie pojmu kríza je v súčasnosti tak široké, že v podstate ani nie je možné prijať jednoznačnú definíciu platnú pre všetky oblasti spoločenskej praxe, odborné kruhy i vedecko-výskumnú komunitu. Na prijatie spoločnej definície je teda nutný konsenzus nielen viacerých vedeckých smerov, ale tiež politickej, ekonomickej, spoločenskej, či bezpečnostnej alebo vojenskej praxe. Zhoda však panuje v tom, že:

- a) kríza označuje javy spoločenského života, je objektívna a existuje nezávisle na vôli človeka (na druhej strane bez ľudí by neexistovali ani krízy),
- b) kríza má subjektívno-objektívnu dimenziu vo sfére hodnotovej (kríza jedného subjektu môže byť prínosom a/alebo podmienkou rozvoja iného subjektu),
- c) kríza môže byť vyvolaná umelo ako nástroj riešenia vnútorných problémov subjektu, prípadne ako súčasť taktiky alebo stratégie v konkurenčnom prostredí [7].

Zdrojom rôznych druhov kríz (politických, ekonomických, sociálnych, vojenských, bezpečnostných, environmentálnych a pod.) sú hlavne nerovnovážne stavy v naturálnom a sociálnom prostredí. Väčšinu kríz vyvoláva viacero faktorov naraz, ale niektorý z nich prevláda. Napríklad ekonomická kríza môže mať sociálny alebo politický podtón, ktorý vedie k nepokojom a neskôr až k použitiu vojenských nástrojov na nastolenie poriadku. Podľa všeobecnej príručky krízového manažmentu NATO (Generic Crisis Management Handbook, 1997), životný cyklus krízy z pohľadu krízového manažmentu predstavuje „stavy krízy“, ktoré sú charakterizované aktivitami zainteresovaných strán.

Novák a kol. rozlišujú dve hlavné fázy vývoja krízy:

- 1) eskalačnú,
  - 2) deeskalačnú,
- pričom eskalačná fáza krízy sa podľa nich v určitom bode mení na deeskalačnú [1].

Jurčák a kol. uvádzajú tri základné etapy vývoja krízy:

- 1) etapa eskalácie,
- 2) vyvrcholenie krízy,
- 3) etapa deeskalácie krízy [6].

Proces krízy začína už v stave „mieru“, čiže v rovnovážnom stave vonkajších a vnútorných podmienok subjektu, kedy neexistuje žiadna alebo len minimálna hrozba, resp. žiadne alebo len minimálne násilie, ktoré neohrozuje prioritné hodnoty, záujmy a ciele. Medzi

zainteresovanými stranami (potenciálnymi protivníkmi) však môže existovať napätie, ktoré je monitorované subjektmi medzinárodného krízového manažmentu.

V určitom čase dochádza k narušeniu rovnovážneho stavu a stability systému a úroveň intenzity krízy postupuje k „nezhodám“. Nezhody predstavujú bezpečnostnú hrozbu, pretože dochádza k ohrozeniu hodnôt, záujmov a cieľov vysokej priority. Strany, ktoré majú medzi sebou nezhody, alebo sú na nich zainteresované, predstavujú určitú hrozbu. Táto etapa krízy je charakteristická nielen zvyšujúcou sa ostražitosťou a pohotovosťou, alebo zastrašovaním a odstrašujúcimi postojmi, ale zároveň sa vyznačuje zložitou, podozrievaním a nedôverou vo vzťahy k aktivitám druhej strany.

Ďalší vzostup intenzity krízy vedie ku „konfrontácii“ a indikuje, že akty zvýšeného násillia uskutočňuje jedna alebo viac strán zainteresovaných v kríze. Zvyšovanie násillia spôsobuje narastanie intenzity krízy. K hlavným aktivitám patria vojenské cvičenia, ktorých agresivita sa i intenzitou krízy zvyšuje, príprava na sadenie ozbrojených síl, ich konkrétnym operačným nasadením a predkladaním ultimát. Pri neriešení uvedenej situácie, alebo po konfrontácii dochádza k výstupu krivky intenzity krízy až na vrchol, čiže ku konfliktu a v mnohých prípadoch k „ozbrojenému konfliktu“. Znamená to, že potlačanie krízy a prevencia eskalácie zlyhali, čo priviedlo zainteresované strany k možnosti (nie nutnosti) ozbrojeného konfliktu.

Po vyriešení krízy (odstránení príčin nezhôd, uzatvorení dohôd medzi zainteresovanými stranami, alebo zásahu organizácií medzinárodného krízového manažmentu a pod.) intenzita krízy klesá, pričom dochádza k „znižovaniu napätia“, počas ktorého sa násillie znižuje a znepriatelené strany sa snažia hľadať vzájomne prijateľné a stabilné riešenie krízovej situácie. Úroveň postupne klesá až k relatívne nízkej intenzite krízy, ktorá je označovaná ako stav „novej stability“ prijateľný pre všetky zainteresované strany konfliktu. Tento stav však neznamená úplnú absenciu napätia medzi zainteresovanými stranami. Znamená to však nové status quo, ktoré je prijateľné pre všetky strany zainteresované v kríze. Nová stabilita je charakterizovaná odstránením, zánikom alebo utlmením ohrozenia hodnôt, záujmov a cieľov najvyššej priority [1], [6]. Z hľadiska dynamiky a štádií jednotlivých fáz krízového priebehu však môže dôjsť naspäť k reeskalácii – narušeniu stability, a to najmä

v prípadoch, kedy hlavné príčiny krízy neboli dostatočne vyriešené [12].

Vzhľadom na skutočnosť, že následky prírodných, spoločenských a hospodárskych katastrof v mnohých prípadoch prekračujú územia jednotlivých štátov, alebo prekračujú schopnosti postihnutých štátov adekvátne reagovať na krízové javy, existuje nebezpečenstvo, ktoré sa už často krát stalo aj realitou, že národné krízy v prípade neposkytnutia medzinárodnej pomoci prerastajú do medzinárodných kríz. Prírodné katastrofy ako boli hurikán Katrina v USA v roku 2005, tsunami v Indonézii v roku 2004, zemetrasenie a záplavy v Pakistane v roku 2007, resp. 2010 alebo zemetrasenie v Číne v roku 2008, či rozsiahle požiare vo Francúzsku, Rusku, Grécku, Chorvátsku, Španielsku a Portugalsku, alebo povodne v Thajsku, Poľsku, Českej republike, Nemecku, Rakúsku, Francúzsku, Taliansku, Rumunsku a Bulharsku v predchádzajúcich rokoch, priemyselné havárie, najmä havárie jadrových elektrární (Černobyl v roku 1986 alebo Fukušima v roku 2011), nedostatok energetických a prírodných zdrojov vrátane potravín a vody (najmä v Afrike), vnútroštátne alebo medzinárodné ozbrojené konflikty, ktoré prerástli do civilizačných a humanitárnych katastrof (najmä v Darfúre v Sudáne, v Rwande, Demokratickej republike Kongo, Burundi, Libérii, Sierra Leone, Etiópii a Eritrei), ako aj teroristické útoky, havárie veľkokapacitných námorných plavidiel prepravujúcich ropu a chemické látky, letecké nešťastia a v neposlednom rade globálne hospodárske a finančné krízy poukazujú na nutnosť nielen poskytovania medzinárodnej pomoci, ale aj na nevyhnutnosť mechanizmov potrebných na riešenie medzinárodných kríz.

K najčastejším sociálnym a naturálnym faktorom vyvolávajúcim, alebo schopným vyvolať medzinárodnú krízu patria hlavne:

- terorizmus,
- zlyhávajúce štáty,
- vplyv nešťátnych činiteľov na bezpečnosť a stabilitu vo svete,
- regionálne konflikty,
- radikálny nacionalizmus a rasová a náboženská neznášanlivosť,
- šírenie zbraní hromadného ničenia a ich nosičov,
- organizovaný zločin,
- korupcia a čierna ekonomika,
- globalizácia a jej procesy, ktoré sa vymykajú bezprostrednej kontrole štátu,
- ekonomická nerovnováha vo svete,

- kybernetické útoky na verejné a súkromné siete,
- pirátstvo informačných a komunikačných systémov,
- nelegálna a nekontrolovateľná migrácia,
- závislosť štátov na životne dôležitých energetických a surovinových zdrojoch, vrátane vody a potravín,
- živelné pohromy, priemyselné havárie a katastrofy,
- prenos infekčných chorôb, epidémie a pandémie.

2. KRÍZOVÁ SITUÁCIA

Z pohľadu slovenskej legislatívy je krízová situácia podľa § 2 písm. a) zákona č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu definovaná ako obdobie mimo času vojny a vojnového stavu, počas ktorého je bezprostredne ohrozená alebo narušená bezpečnosť štátu a ústavné orgány môžu po splnení podmienok uvedených v ústavnom zákone alebo osobitnom predpise na jej riešenie vyhlásiť výnimočný stav, núdzový stav, alebo mimoriadnu situáciu [13]. Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu v čl. 1, ods. 4 zasa definuje krízovú situáciu ako časové obdobie, počas ktorého je narušená bezpečnosť štátu a ústavné orgány môžu vyhlásiť adekvátny krízový stav ako nástroj krízového riadenia [14].

Vojenský terminologický slovník OS SR chápe krízovú situáciu ako obdobie charakterizované bezprostrednou hrozbou pre mier a bezpečnosť štátu, alebo ústavných pomerov, ohrozením životov, zdravia a majetku občanov v dôsledku pôsobenia faktorov narušajúcich rovnováhu síl, stabilitu pomerov, vzťahov či životných podmienok. Dodáva, že ústavné orgány môžu po splnení podmienok, ustanovených v zákone na riešenie krízovej situácie, vypovedať vojnu, vyhlásiť vojnový alebo výnimočný stav alebo núdzový stav [9].

Legislatíva EÚ chápe krízovú situáciu ako mimoriadnu udalosť väčšieho rozsahu narušajúcu základné hodnoty a bezpečnosť spoločnosti a jej štruktúru. Ostatné mimoriadne udalosti, ktoré síce tiež ohrozujú životy a zdravie veľkého počtu osôb, avšak neohrozujú základné hodnoty spoločnosti a jej štruktúru, sa označujú ako pohroma.

Iná definícia hovorí, že krízová situácia predstavuje časovo a priestorovo vymedzený

alebo ohraničený priebeh javov a procesov po narušení rovnovážneho stavu spoločenských, prírodných a technologických systémov a procesov. Jej vznik a rozšírenie ohrozuje životy ľudí, životné prostredie, ekonomiku, duchovné a hmotné hodnoty štátu alebo regiónu a jeho obyvateľov a môže narušiť fungovanie inštitúcií verejnej moci [15].

Podľa Nováka a kol. je to taká situácia, ktorá svojím charakterom, negatívnymi účinkami a rozsahom vážne naruší, prípadne zmení hospodársky alebo spoločenský chod štátu, územného celku alebo konkrétneho subjektu. Je to nepredvídateľný alebo veľmi ťažko predvídateľný priebeh dejov a činnosti po narušení rovnovážneho stavu spoločenských, prírodných a technologických procesov a systémov ohrozujúcich životy ľudí, životné prostredie, ekonomiku, duchovné a hmotné hodnoty štátu a jeho obyvateľov. Na podporu riešenia krízovej situácie sú uplatňované nástroje krízového riadenia vrátane vyhlásenia krízového stavu v zmysle ústavného zákona č.227/02 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, ktorý okrem iného umožňuje obmedziť základné práva a slobody občanov v záujme efektívneho vyriešenia problému a minimalizácie škôd a strát [1].

Hálek definuje krízovú situáciu ako nepredvídateľný alebo ťažko predvídateľný priebeh skutočností po narušení rovnovážnych stavov prírodných, technologických a spoločenských systémov ohrozujúcich životy ľudí, životné prostredie, ekonomiku a hmotné statky štátu a jeho obyvateľstva. Alebo ju tiež definuje ako mimoriadnu situáciu, pri ktorej sú bezprostredne ohrozené demokratické základy, zvrchovanosť a územná celistvosť štátu, chod hospodárstva, systém štátnej správy a súdnictva, zdravie a život veľkého počtu osôb, majetok vo veľkom rozsahu, životné prostredie alebo plnenie medzinárodných záväzkov, pričom hroziace nebezpečenstvo nemožno odvrátiť alebo spôsobené následky odstrániť bežnou a riadnou činnosťou orgánov krízového riadenia a zložiek integrovaného záchranného systému [16].

Ulian spája krízovú situáciu s globalizáciou, keď hovorí, že v súčasnosti žijeme v informačnom veku, v dynamickej ére globalizácie, ktorá generuje nesúlad, spory, krízy a konflikty. Tieto následne vyvolávajú dilemu, vyžadujú riešenia, zmeny. Zmeny podľa neho prinášajú jedinečné a neopakovateľné situácie, ktoré sú o to zložitejšie, že sa dejú v diferentnom prostredí.

Je teda žiaduce plánovať zmeny a počítať s ich vplyvom skôr než sú vynútené. Riadenie krízových situácií preto vecne patrí do oblasti krízového manažmentu [17].

Krízová situácia má vojenský charakter, ak vznikla v dôsledku hrozby použitia alebo použitím vojenskej sily. Všetky ostatné typy krízových situácií majú nevojenský charakter, to znamená, že ich môžu spôsobiť rôzne sociálne sily, technické alebo technologické havárie, prírodné katastrofy a pod. [6]. Každý vyspelý štát by mal byť preto pripravený zvládať nielen krízové situácie nevojenského charakteru, ale prostredníctvom svojich ozbrojených síl, prípadne iných špeciálnych ozbrojených zložiek aj krízové situácie vojenského charakteru. A to tak na vlastnom území v rámci národného krízového manažmentu, ako aj mimo územia štátu v rámci medzinárodného krízového manažmentu

3. KRÍZOVÝ STAV

Krízový stav je právny stav vyhlásený kompetentným orgánom verejnej správy na určitom území na riešenie krízovej situácie v priamej závislosti od jej charakteru a rozsahu (vojna, vojnový stav, výnimočný stav, núdzový stav) [18]. Je spojený so zlyhaním všeobecne platných postupov, nástrojov a mechanizmov riadenia a s potrebou aplikovania zásad krízového riadenia vrátane dočasného obmedzenia základných práv a slobôd. Je to stav spoločenského, prírodného, technického alebo technologického systému, ktorý sa odlišuje od stabilného stavu a pôsobí degradačne na celý systém, prípadne na niektoré jeho komponenty [1]. Rovnakú definíciu využíva aj Vojenský terminologický slovník OS SR [9].

V nadväznosti na vyššie uvedené pojmy, ich definície a ďalšie bezprostredne s nimi súvisiace informácie je nutné zdôrazniť, že krízy narušujú vývoj a rozvoj ľudskej spoločnosti a preto si vyžadujú použitie mimoriadnych prostriedkov. V mnohých prípadoch, ako napríklad v prípade operácií medzinárodného krízového manažmentu i vojenských prostriedkov. Krízy ohrozujú hodnoty, záujmy a ciele zúčastnených strán. Niektoré krízy je možné relatívne presne charakterizovať a popísať na základe monitorovania a následnej analýzy vývoja konkrétnych krízových činiteľov. Spoločenské krízy však nie je možné presne definovať, sú podstatne viac závislé od individuálneho pohľadu hodnotiteľa. Konkrétna kríza môže ohrozovať základné hodnoty a ciele určitého

subjektu s veľkou pravdepodobnosťou, no inému nemusí spôsobiť žiadne straty, prípadne mu prinesie zisk. Z uvedeného dôvodu môže byť hodnotenie krízy obidvoma subjektmi rozdielne.

Paradoxom súčasnej doby je, že najviac krízových javov sa vyskytuje v najvyspelejších krajinách sveta (priemyselné havárie, požiare, výbuchy, teroristické útoky, atď.). Postavenie týchto krajín v medzinárodnej politike i hospodárstve vyvoláva na jednej strane pozitívny ohlas vo svete, ale tiež podnecuje určitú skupinu krajín, združení či jednotlivcov k nekorektnému konaniu, prípadne k vydieraniu alebo dokonca až k aktom hrubého násillia. Na druhej strane aj vyspelé technologické procesy a intenzita priemyselnej činnosti spojené s veľkou hustotou obyvateľstva sú zdrojom rizík, ktoré môžu prerásť do krízových javov. Tie môžu byť spôsobené :

- prírodnými činiteľmi,
- ľudským činiteľom (antropogénne krízy),
- technologickými procesmi a zariadeniami,
- sekundárnymi vplyvmi krízových javov,
- kombináciou uvedených vplyvov [7].

Ľudskej kontrole sa zatiaľ najviac vymykajú prírodné činitele vzniku krízových javov. Možnosti ich eliminovania a hlavne včasného predpovedania sú zatiaľ minimálne. Preto je pripravenosť verejnej správy (štátnej správy i samosprávy) a záchranných systémov na tieto krízové javy nižšia, ako v prípade zlyhania ľudských, ale aj technologických procesov a technických zariadení [1].

4. KRÍZOVÝ MANAŽMENT

Človek v súčasnosti dokáže objasniť zdroje, príčiny a zákonitosti priebehu prevažnej väčšiny kríz. Postupy ich skúmania a hodnovernosť získaných výsledkov závisia v rozhodujúcej miere od stupňa zdôvodnenia základných premís a reálnosti vstupných údajov. Kým pri priemyselných haváriách je možné spravidla popísať do najmenších podrobností ich priebeh, následky i stanoviť spôsoby likvidácie, ktoré sú v zhode s experimentmi i reálnymi krízami, v spoločenských a tiež v prírodných vedách majú základné predpoklady aj závery skôr heuristický význam.

Ani poznanie zdrojov a zákonitostí kríz totiž nezabráni ich vzniku. Napriek tomu vykonanie preventívnych opatrení a vytvorenie účinných mechanizmov sa môže podieľať na minimalizovaní strát a škôd. Existuje teda

zdôvodnená potreba konštituovania osobitného manažmentu, ktorý by sa uvedenými problémami komplexne zaoberal a ktorý sa vo svete zväčša označuje ako krízový manažment.

Pôsobnosť krízového manažmentu siaha do všetkých oblastí spoločenského života a ľudskej činnosti, pričom do značnej miery je tiež zameraná na životné prostredie a riziká spojené s prevádzkou technických zariadení a technologických procesov. Krízový manažment je teda zameraný na riešenie:

- medzinárodnopolitických kríz,
- sociálnych kríz,
- ekonomických kríz,
- kríz vyvolaných prírodnými činiteľmi,
- následkov mimoriadnych udalostí najrôznejšieho charakteru [1].

Podľa Jurčáka a kol. možno krízový manažment definovať ako proces zabránenia vzniku potenciálnej krízy, dostania vzniknutej krízy pod kontrolu, ovplyvnenia budúceho vývoja krízy a tým vytvorenia vhodných podmienok na jej prijateľné riešenie. Z definície je zjavné, že krízový manažment nepredstavuje iba riadenie a usmerňovanie krízy, ale prevencia a riešenie krízovej situácie sú jeho integrálnou súčasťou. V súčasnosti sa krízový manažment vyznačuje tromi významnými trendmi:

- a) opatrenia krízového manažmentu musia byť komplexnejšie, aby sa vysporiadali s novými výzvami (konvenčné a nekonvenčné hrozby) v celom globálnom spektre,
- b) existuje silnejúca požiadavka na multidisciplinárne (diplomatické, sociálne, ekonomické, vojenské, bezpečnostné, psychologické, právne, informačné a iné aspekty) prístupy v rozhodovacom procese vzhľadom na veľkú vzájomnú prepojenosť udalostí vo svete a celkovú komplexnosť hrozieb,
- c) medzinárodná spolupráca je rozhodujúcejšia ako kedykoľvek predtým vzhľadom na nadnárodný charakter bezpečnostných otázok [6].

Podľa Hála je krízový manažment univerzálnym termínom pre pomenovanie procesov spojených so zvládaním krízových situácií prírodného, sociálne-spoločenského, ekonomického alebo podnikovo-hospodárskeho charakteru [16].

Antušák a Kopecký považujú krízový manažment za súhrn vedeckých poznatkov, odborných postupov a aplikačných nástrojov preventívnych, rozhodovacích a technolo-

gických opatrení, ktoré umožňujú riadiacim pracovníkom riešiť prípadné krízové situácie. Tento súhrn podľa nich zahŕňa prípravu krízových a havarijných plánov ochrany a záchrany života a zdravia obyvateľstva, ochrany životného prostredia, duchovných hodnôt a ekonomiky, ako aj základných hodnôt štátu [19].

Definujú ho ako ucelený súbor prístupov, názorov, skúseností, odporúčaní, metód, opatrení a väzieb, ktorý je uplatňovaný v hierarchizovanom a funkčne prepojenom systéme vecne príslušných orgánov verejnej správy, právnických a fyzických osôb, a ktorého cieľom je minimalizovať (zamedziť) možnosti vzniku krízy (formou prevencie a korekcie krízových situácií v spojitosti s účinnou protikrízovou intervenciou) alebo (v prípade, že kríza už nastala) redukovať rozsah škôd a minimalizovať dobu trvania krízy [19].

Z medzinárodného hľadiska považujú krízový manažment za prostriedok na riešenie medzinárodných kríz s pomocou síl a prostriedkov organizácií medzinárodného krízového manažmentu. Je to podľa nich riadenie (ovplyvňovanie, kontrola, plánovanie) určitého rozporu, ozbrojeného alebo neozbrojeného konfliktu vo vnútri štátov, medzi dvomi štátmi alebo skupinou štátov v rámci medzinárodného spoločenstva v čele s niektorou významnou medzinárodnou politickou inštitúciou (OSN, NATO, EU a pod.).

Z pohľadu NATO krízový manažment predstavuje proces tzv. zvládania krízy, ktorý je založený na troch vzájomne sa posilňujúcich prvkoch, ktorými sú dialóg, spolupráca a udržiavanie schopnosti čeliť akejkoľvek kríze.

Šimák a kol. definujú krízový manažment ako súhrn činností vecne príslušných inštitúcií určených na analýzu bezpečnostných rizík a ohrození, na monitorovanie rizikových činiteľov, na prevenciu vzniku krízových situácií a na plánovanie, organizovanie, uskutočňovanie a kontrolu činností určených na vytváranie podmienok na riešenie a na samotné riešenie krízových javov [18]. Novák a kol. dodávajú, že je to interdisciplinárny vedný odbor, ktorý sa zaoberá riadením ako cieľavedomou činnosťou ľudí a jeho poslaním je vytvoriť metodológiu riadenia s dôrazom na dosiahnutie efektívnosti tejto činnosti vo vzťahu k vytýčenému cieľu, t. j. ochrane ľudského spoločenstva a materiálových hodnôt pred účinkami kríz a počas ich prekonávania. Zároveň je to tiež druh činnosti alebo sústava aktivít, ktorými manažéri dosahujú uvedený cieľ. Má koordinačný charakter, zjednocuje a

usmerňuje ľudí rôznych profesií. V neposlednom rade je krízový manažment riadiacou činnosťou ľudí, ktorí plnia manažérske funkcie v špecifickom prostredí odlišnom od bežného administratívno-správneho a výrobného prostredia. Je to tiež umenie vedieť riešiť konkrétne krízové javy a voliť zodpovedajúce prístupy v konkrétnych podmienkach a prostredí [1].

Z komplexného pohľadu je možné rozlišovať päť úrovní krízového manažmentu, ktoré sa od seba odlišujú obsahom i rozsahom plnených úloh, rozsahom právomocí a možnosťami použitia síl a prostriedkov, ako aj vzťahom k jednotlivým druhom krízových javov:

- nadnárodná (medzinárodná) úroveň krízového manažmentu,
- národná (štátna) úroveň krízového manažmentu,
- regionálna (krajská, obvodná, resp. okresná) úroveň krízového manažmentu,
- miestna (obec, organizácia, inštitúcia) úroveň krízového manažmentu,
- individuálna úroveň krízového manažmentu [7].

Vzhľadom k zameraniu článku najmä na vojensko-bezpečnostnú dimenziu krízového manažmentu uvádzame bližšiu charakteristiku len prvých dvoch úrovní krízového manažmentu, nakoľko tie sú rozhodujúce z pohľadu účasti príslušníkov a jednotiek OS SR v operáciách medzinárodného krízového manažmentu.

Nadnárodná (medzinárodná) úroveň krízového manažmentu je konštituovaná na riešenie krízových javov medzinárodného charakteru, ktoré ohrozujú mier a bezpečnosť územia viacerých štátov. Medzinárodné organizácie krízového manažmentu uskutočňujú preventívne diplomatické opatrenia na riešenie rozporov medzi štátmi a v nevyhnutnej miere využívajú aj ekonomické nástroje, prípadne používajú vojenskú silu. Najvýznamnejšiu úlohu v procese riešenia medzinárodnopolitických kríz, ale tiež kríz vo vnútri štátov, ktoré ohrozujú nielen území danej krajiny, ale predstavujú aj hrozbu pre medzinárodnú bezpečnosť, zohráva Bezpečnostná rada OSN a tiež jej Valné zhromaždenie. Na druhej strane sa medzinárodné organizácie krízového manažmentu čoraz viac zameriavajú na riešenie humanitárnych kríz, ktoré by mohli vzniknúť ako sekundárne krízy v dôsledku vojnových konfliktov, prírodných katastrof, rozsiahlych priemyselných havárií (napríklad havária jadrového energetického zariadenia, či

chemickej prevádzky s únikom nebezpečných látok), ako aj dôsledkov epidémie, či hladomoru. Humanitárne krízy môžu byť potenciálnym ohrozením bezpečnosti okolitých štátov, prípadne celých regiónov. Na riešení takýchto krízových javov sa podieľajú medzinárodné organizácie, ktoré sú na tento účel vytvorené, predovšetkým OSN, NATO, EÚ a OBSE, alebo sa vytvorili ad hoc v snahe eliminovať vzniknutú krízu. Veľký význam pri riešení týchto spoločných problémov ľudstva majú aj nevládne medzinárodné organizácie, napríklad Medzinárodný červený kríž alebo Svetová zdravotnícka organizácia a rad ďalších.

Národná (štátna) úroveň krízového manažmentu je vytváraná v snahe zaistiť vnútornú, ale aj vonkajšiu bezpečnosť štátu, jeho obyvateľov, materiálnych a kultúrnych hodnôt. Táto úroveň krízového manažmentu má na jednej strane charakter nadrezortnej inštitúcie, ktorá umožňuje efektívne využívanie možností štátu počas krízovej situácie, ale na druhej strane môže mať len rezortnú pôsobnosť a jej riešenie je v kompetencii konkrétneho ministerstva, či iného ústredného orgánu štátnej správy. Okrem toho však všetky súčasti verejnej správy na úrovni ústredných orgánov štátnej správy plnia zo zákona rad úloh, ktoré sú súčasťou preventívnych opatrení pri zvyšovaní miery bezpečnosti krajiny. Bezpečnostný systém štátu musí byť schopný riešiť akékoľvek krízové javy, či už sa jedná o mierové krízové javy alebo krízy vojenského charakteru. Na tento účel musí mať vytvorené dostatočné sily, prostriedky a zdroje [1].

V nadväznosti na vývoj krízy a jej tri základné etapy Jurčák a kol. uvádzajú, že krízový manažment je zameraný na zabránenie vzostupu krivky intenzity krízy primeraným zásahom do krízovej situácie v najkratšom možnom čase s cieľom zabrániť konfrontácii a ozbrojenému konfliktu [6].

Prvotným cieľom krízového manažmentu je znížiť napätie (odstrániť nestabilitu v systéme) medzi zainteresovanými stranami s cieľom zabrániť im, aby sa krízová situácia vyvíjala smerom ku konfrontácii a ozbrojenému konfliktu. Toto úsilie však môže zlyhať a ozbrojený konflikt tak môže prepuknúť. V takomto prípade sa krízový manažment zameriava hlavne na obmedzenie intenzity konfliktu a na presvedčenie zainteresovaných strán zastaviť boje a riešiť konflikt mierovými prostriedkami. Konečným cieľom krízového manažmentu je dosiahnutie stabilnej situácie, ktorá je prijateľná pre všetky zainteresované strany [6].

Priebeh krízového manažmentu je možné rozdeliť do troch fáz:

- 1) príprava,
- 2) reakcia,
- 3) riešenie.

Vo fáze prípravy hlavné aktivity krízového manažmentu spočívajú najmä vo:

- vytvorení štruktúr krízového manažmentu, systémov rozhodovania, postupov a vzťahov s príslušnými organizáciami,
- identifikácii potenciálnych krízových oblastí a ich monitorovanie,
- plánovania zdrojov,
- vzdelávania, výcviku a cvičení.

Fáza reakcie začína politickým rozhodnutím o angažovaní sa vo vznikajúcej alebo existujúcej kríze. Stratégia reakcie, ktorá sa neskôr premení na plán reakcie, bude uskutočnená po prijatí rozhodnutia. Stratégia reakcie môže obsahovať varianty prevencie, alebo intervencie, alebo kombináciu oboch, v závislosti od konkrétnej situácie. Varianty prevencie tvoria mierové prostriedky, ako napríklad diplomatické a ekonomické, ktoré sú podporované vojenskou silou všade tam, kde si situácia vyžaduje použitie vojenských jednotiek proti agresorovi.

Dosiahnutie dohody medzi zainteresovanými stranami konfliktu je prvoradou a hlavnou aktivitou vo fáze riešenia. Implementácia dohody a jej monitorovanie sú ďalšími dôležitými aktivitami v tejto fáze. Zrušenie krízových štruktúr a stiahnutie prostriedkov z krízovej oblasti sa uskutoční až po splnení jednotlivých ustanovení dohody [6].

ZÁVER

V ostatných rokoch zaznamenávame neustále sa zvyšujúci počet, rozsah a negatívne následky nielen prírodných katastrof a priemyselných havárií, ale aj väčších či menších medzištátnych i etnických, náboženských alebo spoločenských vnútroštátnych konfliktov a kríz, ktoré bezprostredne ohrozujú ako životy a majetok občanov, tak aj životné, sociálne, ekonomické alebo bezpečnostné prostredie postihnutých regiónov či celých krajín. Taktiež rastúci potenciál neštátnych aktérov a stále nebezpečnejší rozmer nových asymetrických bezpečnostných hrozieb spojených hlavne s medzinárodným terorizmom, šírením technológií potrebných pre výrobu zbraní hromadného ničenia, vrátane spôsobov ich dopravy k cieľu, hrozieb v kybernetickom priestore alebo v oblasti energetickej bezpečnosti spôsobujú, že každá krajina by

mala v záujme svojho ďalšieho ekonomického, sociálneho či vedecko-technického rozvoja disponovať účinnými a efektívnymi nástrojmi a mechanizmami, pomocou ktorých by predchádzala alebo v prípade vzniku sa dokázala vysporiadať s rôznymi krízovými situáciami. Práve preto je nutné ako z teoretického, tak i praktického hľadiska,

alebo ako z civilno-bezpečnostného, tak i z vojensko-bezpečnostného hľadiska venovať maximálnu možnú pozornosť a podporovať snahy o vytvorenie účinného a hlavne fungujúceho systému krízového manažmentu na národnej i medzinárodnej úrovni.

LITERATÚRA

- [1] NOVÁK, L a kol. 2010. Plánovanie zdrojov na riešenie krízových situácií. Bratislava : Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, 2010. 308 s. ISBN 978-80-970272-4-7.
- [2] UŠIAK, J. 2012. *Bezpečnostná politika Slovenskej republiky a vybrané bezpečnostné dokumenty*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2012. 250 s. ISBN 978-80-557-0438-8.
- [3] PIŤOVÁ, M. – PIŤO, V. 2001. *Slovník cudzích slov*. Bratislava : Kniha – spoločník. 2001. 708 s. ISBN 80-88814-16-2.
- [4] KAČALA, J. – PISARČIKOVÁ, M. 1989. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava : Veda, 1989, 2. oprav. vyd. 592 s.
- [5] Elektronický lexikón slovenského jazyka. 1999. Dostupné na internete na: <http://www.slex.sk/index.asp>
- [6] JURČÁK a kol. 2009. *Organizácie medzinárodného krízového manažmentu*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika. 2009. 234 s. ISBN 978-80-8040-387-4.
- [7] ŠIMÁK, L. 2001. *Krízový manažment vo verejnej správe*. Žilina : FŠI ŽU. 2004. 245 s. ISBN 80-88829-13-5.
- [8] ZAPLATINSKIJ, V. M. 2009. *Polimovnij tľumačnij slovník z bezpeki*. Kyjev : Centr učbovoj literaturi, Ukrajina. 2009. ISBN 978-911-01-0002-1.
- [9] Vojenský terminologický slovník Ozbrojených síl Slovenskej republiky. 2008. Bratislava : Odbor analýz, doktrín, predpisov a štandardov Generálneho štábu Ozbrojených síl SR v spolupráci s Inštitútom strategických štúdií Národnej akadémie obrany maršala Andreja Hadika v Liptovskom Mikuláši, 2008. 184 s.
- [10] SVD 30 (B). 2006. *Doktrína pre plánovanie a vedenie spoločných operácií*. Bratislava : Generálny štáb Ozbrojených síl SR, 2006. 138 s.
- [11] KREJČÍ, O. 2010. *Mezinárodní politika*. Praha : EKOPRESS. 4. vyd. 2010. 756 s. ISBN 978-80-86929-60-6.
- [12] KAZANSKÝ, R. 2011. *Bezpečnostná politika – Teória konfliktov*. Banská Bystrica: FPV a MV UMB. 2011. 126 s. ISBN 978-80-557-0250-6.
- [13] Zákon č. 387/2002 Z. z. o riadení štátu v krízových situáciách mimo času vojny a vojnového stavu.
- [14] Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu.
- [15] LABUZÍK, M. – NEČEJ, E. – CIBÁKOVÁ, S. 2007. *Slovník vybraných pojmov Európskej únie*. Liptovský Mikuláš : Národná akadémia obrany, Inštitút strategických štúdií, 2007.
- [16] HÁLEK, V. 2008. *Krízový management – teorie a praxe*. Bratislava : DonauMedia. 2008. 322 s. ISBN 978-80-8936-400-8.
- [17] ULIAN, J. 2006. Manažment zmeny v ére globalizácie In *Vojenské obzory*, Bratislava : MO SR, 2006, roč. 12, č. 1, s. 7-15. ISSN 1335 -2598.
- [18] ŠIMÁK, L. a kol. 2004. *Terminologický slovník krízového riadenia*. Žilina : FŠI ŽU. 2004. 44 s. ISBN 80-88829-75-5.
- [19] ANTUŠÁK, E. – KOPECKÝ, Z. 2003. *Úvod do teorie krízového managementu I*. Praha : Vysoká škola ekonomická. 2003. 2. vyd. 95 s. ISBN 80-2450-548-7.
- [20] IVANČÍK, R. 2012. Teoreticko-metodologický pohľad na bezpečnosť. In *Krízový manažment*, 2012, roč. 11, č. 1, s. 5-14. ISSN 1336-0019. Dostupné na internete na: <http://fsi.uniza.sk/kkm/files/admincasopis/KM%201%202012/06%20Ivancik.pdf>